

8. Ясінський Б. Літературно-науковий вістник. Показчик змісту. Т. 1. – 109 (1898–1932). – К.: Смолоскип, 2000. – 544 с.
9. Там само. – С. 537–538.
10. Там само. – С. 516.
11. Ясінський Б. Вказ. праця. – С. VII–VIII.

Л.С.Король

Танатос в аспекті філософсько-художньої рефлексії

У кінці ХХ ст. спостерігаються певні тенденції до відродження духовності українського народу, повернення його традиційної духовної спадщини. Виходячи з потреби сприяння цьому процесу, потрібно насамперед проаналізувати значні здобутки духовної сфери людського буття, деякі сторони ментального життя. Протягом багатьох віків духовна історія й духовні надбання нашого народу використовувалися (та й використовуються і тепер) для потреб різних етно-політичних утворень, що не були власне українськими або такими, що ставили б інтереси українців на перше місце. Часто ми є пасивними спостерігачами таких процесів і не намагаємося повернути собі власні культурні здобутки. Це формує певну незрозумілість у ставленні до власного культурного джерела, викликає питання, звідки взялася українська духовна спадщина. Тому одним із головних завдань процесу духовного відродження українського народу є повернення йому власної історії, а особливо духовних здобутків [3, с. 205].

Кризові етапи людської історії завжди різко актуалізують екзистенційні питання: сенс існування, етичні проблеми соціальної поведінки, ставлення до смерті та ін., пов'язані з особистісним вибором у житті. Використання певних архетипних традиційних форм, підходів, опертість на власні цінності допоможе українському народу за нинішніх складних умов перехідного періоду в його суспільному житті знайти шлях до себе, до свого самоусвідомлення і самоствердження.

Особливо важливим у цьому аспекті є розгляд зародження та розвитку власної філософської традиції. Характерним тут є те, що розвиток теоретичної думки на теренах нашої Батьківщини завжди був тісно пов'язаний із релігійною традицією, яка домінувала в ранні періоди української історії. Така синтетична релігійно-філософська парадигма виявляла себе через певну конкретну проблематику.

Серед великого кола проблем філософського спрямування слід

виділити проблеми, пов'язані з людським життям. Саме вони належать до розряду "вічних": сенс людського існування, поняття справедливості, питання етичності людської поведінки, природи цінностей.

У граничному вираженні ці питання зводяться до самозбереження індивіда як фрагментарної одиниці соціуму. Невирішеність ряду проблем, зокрема недостатня розробка проблеми життя та смерті та її генези в культурі окремого народу, може спричинити небажані соціальні явища для цього суспільства. В перехідні періоди, коли виникають різні проблеми економічного, політичного, ідейного характеру, часто відбувається збільшення випадків асоціальної та неадекватної поведінки, різних девіацій, зростає кількість посягань на людське життя та багато інших негативних соціальних явищ. Такі деструктивні явища призводять до загострення соціальних відносин. Для нормального функціонування суспільства необхідно враховувати всі можливі сторони цього процесу. Людина самовиражається в символах життя та смерті, які виступають через саму міру буття. І життя, і смерть – рівнозначні символи. Усвідомлення людиною проблемності життя та смерті слугувало виникненню ряду детермінант для формування та розвитку давньоукраїнської філософської думки [3, с. 210].

Смерть – незворотна зміна існування певним чином організованої, динамічної системи, що веде до руйнації або повної зміни організації системи, а також перехід даної системи з динамічного (життєвого) стану в статичний (повного спокою). Відносно людини це повне припинення тілесної і духовної життєдіяльності, або хоча б однієї з них (залежно від точки зору на дану проблему).

Поєднання життя та смерті в антагоністичну, але нерозривну діаду сприяло виникненню ряду духовних феноменів. Як релігія, так і філософія зосереджують увагу на питаннях, що виникають під впливом даної проблеми. Щоб усвідомити повною мірою цю проблему, людство витворило різноманітні та різнопланові духовні феномени. Серед них найяскравіше виділяються релігія, філософія, мистецтво.

Проблема життя та смерті була присутня як під час зародження та розвитку людської релігійності у розвинутому вигляді, так і під час зародження філософських систем і течій. Це показано на прикладі давньоєгипетських та давньохеттських творів, літератури стародавніх Месопотамії, Індії та Китаю. Особливе місце танатосу відведене в Біблії. Велике значення феноменам життя та смерті приділялось у релігійній та філософській традиціях європейської античності.

Інтерес до цієї теми зростає, починаючи з XIX ст. і до нашого часу. Про невідворотність проблеми життя та смерті в житті людини говорили

С.К'єркегор, М.Хайдеггер, А.Камю, Е.Фромм та ін. Правда, не завжди це питання виступало у своїй цілісності. Відомий філософ і теолог П.Тіллїх розглядає танатос у межах дослідження людської турботи та страху перед смертю.

З'явилися деякі дослідження і в сучасній Україні, присвячені аналізу окремих фрагментів концептуалізації життя та смерті. Відзначаються праці В.Рички, Н.Фатюшиної, Н.Михайлівської, Н.Наумової, О.Бреусенко, Н.Караульної, В.Конобродської, Г.Кулагіної, В.Пономаренко, В.Давидюка, М.Нікітенко, О.Таланчука, Ю.Борейко, С.Безклубої, А.Глушка, Т.Чайки, Г.Лозко, М.Козлова, В.Скуратівського.

Слід зауважити, що загалом українські дослідники індіферентні до аналізу даного дослідження. Спостерігається якась розмитість дефініції, метизація, але у формі не чітких визначень, а життєвих прикладів, притч тощо. Проглядається не стільки усвідомлення, скільки переживання проблеми життя та смерті. І хоча дослідженням життя, смерті, безсмертя займаються багато науковців, але ця проблема є більше релігійною, виходячи з суті тогочасної культури, яка була релігійною.

У нас ця проблема не вербалізована в науковому плані, а європейська культура її вже проаналізувала. Україна як європейська держава повинна прискорити такі наукові дослідження для пришвидшення темпів включення власної культури в загальноєвропейське ментальне поле.

Література як одна з найбільш значущих культурних складових не могла не звернутися до проблеми танатосу, осмислювання його колізії з точки зору духовних запитів конкретної епохи. Літературні варіанти сюжетів, мотивів і образів "ставали високими зразками духовного подорослішання суспільства, яке протистоїть вкрай політизованим процесам сучасного "богошукання" [1, с. 13]. Різноманітний танатологічний матеріал протягом духовної еволюції людства розвивався, віддаляючись від канонічного варіанту, активно вбираючи в себе продуктивні елементи конкретної історичної реальності, зберігаючи свою актуальність. Протягом століть письменники різних національних літератур використовували універсальні, вічні теми і образи для філософського осмислення дійсності, для розгляду нагальних проблем часу.

Традиційний матеріал дозволяє зосередити увагу на дослідженні людського світу у всіх його різноманітних виявах і станах; маючи узагальнений сенс і значення, будучи своєрідним концентратом загальнокультурної пам'яті, він забезпечує відображення основних ідей і проблем епохи, до якої він належить, і головне, органічно входить до системи художньо-філософського мислення подальших епох розвитку людства.

Завжди особливий інтерес до сюжетно-образного матеріалу спостерігався в переломні періоди життя суспільства. На порозі XX сторіччя виникають нові літературні версії традиційного матеріалу. Українські письменники теж звертаються до нього (Л.Українка, П.Куліш, І.Франко та ін.). Нова історична реальність вимагала нових творів, які б відображали "найбільш значні події й ідеї епохи в образах, головним поетичним "нервом" яких виявлялася напружена поетико-філософська думка, яка намагалася відчутти нові явища суспільного і духовного життя своєї епохи, нові суспільні зв'язки і відносини і висловити їх у формі найбільш узагальненої, виявляючи себе як сплав вищих досягнень соціально-філософської і художньої думки своєї епохи з віковими образами, які створила народна поетична свідомість" [2, с. 141].

На межі XIX–XX ст. спостерігаємо, що літературні варіанти танатологічного матеріалу тяжіють до дослідження екзистенційної суттєвості людини. У переломні моменти історії на арену виходить окрема особистість, яка протистоїть ворожому світу, яка "відстоює свою внутрішню свободу, своє "Я" проти насилля з боку "Ми" і "Вони", яка стверджує свою самоцінність і особистість" [1, с. 11]. Ми зустрічаємо певний тип художнього мислення, який І.Г.Неупокоева визначала як "філософсько-символічну образність".

Літературний герой найчастіше осмислює своє безсмертне існування і переходить від абсолютної покірності Божій волі до усвідомленого опору цій волі. У мотиві безсмертя провідним є аксіологічний момент, тобто як використовується людиною здобуте нею безсмертя, що воно дає герою: повна ізоляваність від суспільства, страждання і напружені думки про сенс життя, бажання тільки одного – смерті, спокою. Усе це у літературі XX ст. формулюється як "агасферівський комплекс". В.Антофійчук і А.Нямцу визначили "агасферівський комплекс" як "морально-психологічний стан безсмертного індивідууму, при якому володар вічного життя проходить через безкінечно повторювану кількість однотипних ситуацій і станів, внаслідок чого вони повністю втрачають свою поведінкову та емоційно-психологічну новизну" [1, с. 82]. Як результат вічне життя сприймається як мученицьке покарання.

Різноманіття трактувань "вищої реальності" безпосередньо залежить від "містичної сваволі" автора, здатного "діагностикою карми" вульгаризувати всі законні духовні пошуки особистості. Езотеричне мислення, виступаючи, по суті, сектантським не тільки стосовно ортодоксальної релігійності, але й у цілому до традиційної культури, високої традиції, зводиться до онтологічної таємниці, незбагненності й трагічності смерті у розряді "пекучих таємниць", закриваючи тим самим можливість її справжнього філософського значення.

Література відносно смерті виконує подвійну, "взаємозворотню" функцію. З одного боку, вона покликана відтворювати й транслювати існуючі моделі сприйняття смерті, з іншого – внаслідок потужності свого впливу на побудови повсякденної свідомості література здатна формувати й закріплювати нові форми взаємодії людини зі смертю [5, с. 10].

Перевіряючи історію еволюції людського суспільства мовою метафори можна стверджувати, що людина почала з усвідомлювати свою смертність.

Успіхи у фізичній і біологічній науці допомагають смерті відсторонити, полегшити біль; метафізичні вміння дозволяють людині осмислити смерть, нав'язати їй раціональний устав або просто відмовитися від її існування, не повірити в неї. Але уникнути смерті людина не може.

Беручи до уваги літературоцентризм української філософії й філософічність української літератури, необхідно розглядати це як систему поглядів стосовно танатології.

Можливість різноманітних інтерпретацій смерті, стимулювання невгамовного тяжіння людини до "позабуттєвого" породжують своєрідний танатологічний експеримент [6, с. 5].

Рефлексія над смертю здатна найбільше "розпалити" метафізичну "пристрасть" людини, розбудити в ній справжнє філософське горіння, а отже, зробити це буття більше духовним.

Танатологія узурпує міркування над смертю, перекладаючи всю проблематику в план технології вмирання, тим самим профануючи буттєву таємницю, зводячи людину до рівня психічної й фізіологічної істоти.

Літературо-філософський підхід дає, на нашу думку, найбільш глибоке осмислення феномена смерті. Він розкриває одночасно й морально негативний і позитивний аспекти смерті. З одного боку, смерть постає як абсолютне зло. Але саме, усвідомлюючи неминучість смерті, людина виявляє в собі трансцендентну волю, прагнучи до справжнього Буття, до Абсолюту. Людина – істота антропологічна, і її смертна частина завжди буде шукати буттєве заповнення. Сукупний досвід філософської культури свідчить про одне – смерть не норма й ніякі посилання на "закони природи" не зможуть задовольнити трагічні пошуки. Саме ця якість і робить буття справді людським, розкриваючи його трагічний характер. Ігнорування цього факту призводить до духовно-моральної й фізичної деградації особистості в соціумі. Танатофобія породжує некрофілію; українська метафізика смерті сприяє подоланню страху смерті як "основного інстинкту" і розширює обрій духовного буття людини.

Література

1. Артемьева Т.В. История метафизики в России XVIII века. – СПб., 1996. – С. 94.
2. Антофійчук В.І., Нямцу А.Є. Проблеми поетики традиційних сюжетів та образів у літературі. – Чернівці: Рута, 1997. – 256 с.
3. Вальчук А. Проблема життя та смерті у давньоукраїнській філософській думці та її значення для розуміння трансформації української духовності // Філософські пошуки. – Львів; Одеса, 1999. – Вип. X. – С. 203–212.
4. Вальчук А. Проблема життя та смерті у запозиченій літературі України XI–XV ст. // Мультиверсум: Філософський альманах. – К., 2000. – Вип. 18. – С. 74–84.
5. Демичев А. Дискурсы смерти: введение в философскую танатологию. – СПб., 1997. – С. 10.
6. Хоружий С.С. К феноменологии аскезы. – М., 1988. – С. 5.
7. http://www.vusnet.ru/biblio/archive/shenkao_osnovi/.

М.В.Семенова

Культурна сфера в умовах ринкових відносин: проблема фінансового забезпечення (90-і роки ХХ ст.)

Останні десятиліття у коло інтересів науковців та громадськості поряд із традиційно досліджуваними питаннями економіки та політики включилися проблеми духовності, культури, менталітету, морального стану суспільства. Вивчаються фактори впливу на розвиток культурної сфери, яка з розвитком ринкових відносин опинилася у несприятливих умовах.

Питання умов розвитку культури у сучасних вітчизняних дослідженнях, зокрема проблему її фінансового забезпечення, порушують В.П.Андрущенко, Ю.П.Богуцький, О.А.Гриценко, В.М.Даниленко, М.Г.Жулинський, С.І.Здіорук, В.М.Литвин, В.А.Скуратівський, М.Стріха, М.В.Попович та інші [1].

Важливим чинником розвитку культури є соціально-економічне становище в державі, оскільки тенденції в цій сфері формують можливості для розвитку культурної галузі або ж гальмують її розвиток за умови відсутності таких.

Перше десятиліття розбудови держави містило в соціально-економічній сфері вкрай суперечливі тенденції. Ключовим процесом стає перебудова планово-адміністративної системи економічного регулювання на засади ринкових відносин. Такий різкий поворот закономірно мав призвести до кризових явищ, проте в умовах морально-психологічного піднесення у суспільстві, зумовленого прагненням побудови незалежної